

Het Parool

14 t/m 21 november 2021

PAN

AMSTERDAM

Klassiek beeld, modern medium

Creatief duo Maria Bodil maakte op aanwijzing van operaregisseur Pierre Audi het campagnebeeld voor PAN 2021: klassiek schilderij met een snuffe digitaal surrealisme. 'We wilden iets internationaals.'

Edo Dijksterhuis

'Wij wilden heel abstract gaan, een kunstwerk maken'

'Onze vorm van surrealisme zit er wel degelijk in'

Marthe Bodil Vos en Lieve Maria Eek samen creatief duo Maria Bodil.
FOTO MARIA BODIL

"Ik wil hen, maar dan zonder mode en modellen," zei Pierre Audi toen hij Maria Bodil selecteerde om zijn idee voor de PAN-affiche uit te werken. Daarmee koos de artistiek leider van De Nederlandse Opera bewust voor partners buiten zijn eigen belevingswereld. Lieve Maria Eek en Marthe Bodil Vos, de ontwerpers achter de bureaanaam, zijn digitaal doorgewinterde twintigers, net afgestudeerd in mode en reclame. Hun portfolio omvat vooral werk voor fashioniconen als Iris van Herpen en Jan Taminiau.

"Tijdens de eerste brainstormsessie bij Pierre thuis hoorden we hem hardop filosoferen aan tafel: we konden er geen touw aan vastknopen," herinnert Eek zich. "Een paar ideeën bleven hangen: iets met de vier elementen," vult Vos aan. "In eerste instantie dachten we daarbij aan water, vuur, lucht en aarde, maar gaandeweg werden het de fysieke materialen waar kunst van wordt gemaakt: metaal, glas, hout en steen."

Texels landschap

Andersom kon Audi de werkwijze van de ontwerpers niet altijd goed volgen, vooral waar het hun gebruik van driedimensionale fotografie betrof. "Ontwerpers van onze generatie zetten vaak twee plaatjes bij elkaar en zeggen dan: ik ga voor de textuur van links en de vorm van rechts," aldus Eek. "Pierre zei dat hij het pas kon beoordelen als hij het zag. Maar daar hadden we de tijd en het budget niet voor. Uiteindelijk heeft hij door de 3D-schetsen heen leren kijken." De samenwerking was er eentje van geduldig pingpongen met concepten om uit te vinden wat de ander bedoelde.

"Wij wilden heel abstract gaan, echt een kunstwerk maken," zegt Vos. "Maar Pierre spoorde ons telkens aan om het beeld puurder, nog puurder te maken." "We hadden net zo goed een gewone steen kunnen fotograferen, zo realistisch oogt het eindresultaat," zegt Eek met een lach. "Maar die steen zweeft wel boven water, dus onze vorm van surrealisme zit er wel degelijk in."

Plaagstootje

Op het affiche dansen een boomstronk, een rots, een glasbel en een hoekig stuk metaal boven een vlak landschap met wolken. Maria Bodil maakte ook een serie van de individuele elementen in een decor van woestijnzand of rimpelend zeeewater.

Voor de achtergrond hebben we eerst gekeken naar landschappen van oude meesters, maar we wilden iets internationaals. Toen we op zoek gingen naar een geschikte locatie voor een photoshoot kwamen we uit op Texel. Dat eiland heeft strand, bos, hei, alles. We stonden te fotograferen bij zonsopgang, ik tot mijn middel in het zeeewater. Nat, maar ook onwennig: we hebben nooit eerder landschappen gefotografeerd." Het resultaat is een gestileerd beeld, waarop de digitale manipulatie er niet duimendik bovenop ligt, maar de compositie net vervreemdend genoeg is om de verbeelding van de kijker in gang te zetten. Je zou er zelfs een figuur in kunnen zien. "Dat zou mooi zijn," lacht Vos. "We hebben overwogen er stiekem toch een model in te verwerken, als plaagstootje naar Pierre. Maar uiteindelijk hebben we zelfs onze eigen weerspiegeling in het glas weg gefotoshoot."

'Er komt een iets groter terras met statafels, zodat er meer ruimte is'

Hij werd in 2019 aangesteld als directeur van de PAN, maar vanwege covid heeft hij nooit een beurs kunnen organiseren. Mark Grol: "Ik heb dus tweeënhalf jaar warmgelopen. Ik was aangenomen voor de ontvlechting van de PAN en de Tefaf. Dat zijn altijd twee aparte organisaties geweest, maar de Tefaf heeft de afgelopen 34 jaar de PAN georganiseerd. Aanvankelijk waren beide beurzen even groot, toen werd de PAN iets groter, maar uiteindelijk is de Tefaf de grootste internationale antiekbeurs ter wereld geworden."

De Tefaf, met beurzen in Maastricht en New York, had daarom besloten de organisatie van de nationale kunstbeurs PAN in 2020 over te dragen. Grol: "Het Tefafbestuur wilde zich echt focussen op de internationale markt. Het wilde dat de PAN een eigen directie kreeg. Maar we hebben nog steeds heel goed contact, zitten bij elkaar in één gebouw. Ze weten natuurlijk heel goed hoe je een beurs moet organiseren. De keuringen van alle objecten worden overigens nog steeds door hen georganiseerd."

Het kantoor van de PAN is gevestigd in een straat met forse villa's in Amsterdam-Zuid. In het pand was vroeger de Dijkshofkliniek gevestigd, een kraamkliniek, en later een klein ziekenhuis. "Een van de kunsthandelaars die langskwam, bleek hier te zijn geboren."

Sotheby's

Grol was in zijn jeugd al geïntrigeerd door kunst. "De ouders van mijn eerste vriendinnetje waren Frits en Agnes Becht, die een grote kunstcollectie hadden. Dus ik ging vaak mee naar tentoonstellingen en ontmoette kunstenaars, zoals Co Westerik. Ze hadden ook een grote opslag waar ik vaak kwam." Grol besloot kunstgeschiedenis te gaan studeren. "Veel van mijn vrienden deden economie of rechten, maar ik dacht: als je iets gaat doen, dan beter iets waarin je echt geïnteresseerd bent."

"Tijdens mijn studie ben ik begonnen in de veilingwereld, ik wilde ook wel een beetje de kant van de commerciële kunsthandel op. In Groningen heb ik bij Venduuis van den Hende gewerkt." Daarna volgde een aanstelling bij Sotheby's in Amsterdam, destijds gevestigd aan het Rokin. "Daar heb ik aan de grootste kasteelveiling ooit gewerkt, in Baden-Baden." Na een periode in Londen kocht Grol in 1995 met zijn vriendin – nu zijn vrouw – een enkele reis Hongkong om zijn geluk te beproeven. "We waren nog jong en wilden het avontuur opzoeken. We hadden vijfduizend pond spaargeld en dachten dat dat wel genoeg was voor een jaar. Maar dat was snel op."

Uiteindelijk bestierde Grol in Hongkong een kunsthandel die gevestigd was in het Ritz-Carlton. Na de economische crisis in Azië ging hij terug naar Europa, waar hij in 2000 aan de slag ging als algemeen directeur van Sotheby's in Amsterdam. Hij zag met lede ogen aan hoe het hoofdkantoor in New York in 2011 besloot om de Nederlandse vestiging aan de Boelelaan te sluiten. "Jammer, want het liep heel goed. We hadden vijfduizend vierkante meter en alle ruimte om te parkeren." Nadien vertrok Grol voor Sotheby's naar Parijs.

Bredere gangpaden

In 2019 liep Grol dus mee met de organisatie van de Tefaf om te kijken wat hij voor de PAN zou kunnen doen, toen corona uitbrak. "Ik ben begonnen dingen af te schalen. We moesten heel voorzichtig zijn. De vraag was of het voor ons mogelijk was om in november een beurs te doen. Ik had

PAN Podium

Voor een extra persoonlijke beleving van kunst en antiek biedt PAN Podium bezoekers van de beurs een dagelijks wisselend programma met inspirerende gesprekken en interactieve presentaties.

Op PAN Podium staan de vele uiteenlopende kunst disciplines, de kunstmarkt en de lol van het verzamelen centraal. Tijdens themadagen zullen verschillende invalshoeken van de kunstwereld aan bod komen. Op maandag 15 november spreekt Cindy Zalm van Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen over de digitale toekomst van kunst en cultureel erfgoed, en vertelt directeur Michel van Maarseveen van Paleis het Loo over de langverwachte heropening van het museum. Op dinsdag 16 november is een aantal discussies georganiseerd over duurzaam design. Journalist Jeroen Junte zal hierbij in gesprek gaan met conservatoren en kunstenaars. In samenwerking met het Coda Museum in Apeldoorn staat woensdag 17 november in het teken van juwelen. Marjolein van Rooij-Roeloffzen geeft een lezing over de herleving van de broche, en Bernadette de Bruijn licht toe hoe de sieradenmarkt is veranderd in coronatijd. Op donderdag 18 november is het programma speciaal ingericht voor de beginnende verzamelaar. Stone Gallery Mandarin Mansion en Amsterdam Watch Company ver-

tellen over hun eerste ervaring op de PAN, en kunstdrukker Marc-Jan van Laake gaat in gesprek met fotograaf en taxateur Willem Diepraam over de markt van fotografie. Vrijdag 19 november staat in het teken van de hedendaagse kunst. In samenwerking met See All This en de AkzoNobel Art Foundation vindt een gesprek plaats met Kassia St. Clair, onder andere over haar bestseller *Het geheime leven van kleuren*. Kunsthistorici die gespecialiseerd zijn in kunst van de zestiende tot de negentiende eeuw delen hun kennis op zaterdag 20 november met de bezoekers. Yvonne Bleyerveld van het RKD geeft een masterclass over oude tekeningen en Paul Schnabel vertelt over de canon van de zeventiende-eeuwse kunst. Op zaterdag laat de PAN kinderen kennismaken met kunst en antiek. In samenwerking met IMC Weekendschool is een speciale ontdekkings-tocht georganiseerd, waarbij ze op een speelse manier leren kijken.

Het volledige programma staat op pan.nl/nl/pan-podium

PAN-directeur Mark Grol: '95 procent van de deelnemers uit 2019 doet weer mee.'

mensen willen aannemen, maar dat risico kon ik niet nemen. Tegelijkertijd ben ik meteen begonnen alle deelnemers te bellen, om te peilen hoe de stemming was. Op een gegeven moment moest ik wel weten of iedereen meging. De PAN betaalt de RAI een enorm bedrag om de beurs te organiseren. Dat is niet haalbaar met de helft van de handen niet op elkaar kreeg voor november 2020."

Nu de beurs wel door kan gaan, doet volgens Grol 95 procent van de deelnemers uit 2019 weer mee. Er zijn een aantal afmeldingen: twee Italiaanse kunsthandels, een uit België en een uit Engeland. "Dat laatste komt door de brexit. Er is wel een nieuwe deelnemer uit Amerika, Lawrence Steigrad Fine Arts uit New York. De Italianen waren wat onzeker. Het reizen is nog een beetje ingewikkeld."

Dit jaar is de beurs ook wat breder opgezet. De gangpaden zijn ingericht op de 1,5 meterregels, waardoor ze vier meter breed zijn. "Het moet meer over de inhoud gaan. Daarom hebben we de bar wat kleiner gemaakt. Er komt een iets groter terras met statafels, zodat er meer ruimte is. We hebben geen donker restaurant meer, maar een open sushibar. Het is dit jaar allemaal luchtiger en opener."

Rijksakademie

De PAN is klassiek, maar ook modern, wil Grol naar zeggen. Dat blijkt ook uit het campagnebeeld van dit jaar, ontworpen door Pierre Audi. "Hij zegt: kunst komt eigenlijk voort uit hout, metaal, steen en glas. De beurs heeft een moderne uitstraling, maar kunst gaat ook terug tot de kern van de materialen."

Nieuw is de samenwerking met het Joods Cultureel Kwartier en de Rijksakademie, die vorig jaar 150 jaar bestond. "Zij kunnen de hedendaagse kunst natuurlijk het best zelf tonen. Maar op de PAN willen we laten zien dat de Rijksakademie al 150 jaar een heel belangrijk instituut is, waar grote kunstenaars op hebben gezeten. Dus er zijn een stuk of twintig deelnemers die werk van oud-studenten van de Rijksakademie in hun stand hebben. Zo kunnen we laten zien dat de Rijksakademie niet alleen een instituut voor hedendaagse kunst is, maar dat er al heel lang belangrijke kunstenaars hebben gezeten."

'Dit jaar wordt het luchtiger en opener'

Mark Grol (51), die door corona twee jaar de tijd kreeg om 'warm te lopen', kijkt uit naar zijn eerste beurs als directeur van de PAN. 'Het moet meer over de inhoud gaan.'

tekst Kees Keijer, foto Nosh Nench

Het affiche voor PAN 2021.

Dat kunsthandelaar en galeriehouder Willem Baars op de PAN staat, is opvallend. Hij was altijd uiterst kritisch over de beurs. 'De PAN heeft nu het momentum een beurs van niveau te worden.'

tekst Peter van Brummelen, foto Ivo van der Bent

'Laat dit het begin zijn'

In zijn galerie is Willem Baars alvast voor de PAN aan het oefenen, zoals hij dat noemt. Er hangen en staan werken van vermaarde kunstenaars als Louise Bourgeois, Marino Marini, Armando en zelfs Picasso. Zoals ze hier hangen, komen ze straks ook in de RAI. "De volgorde staat vast, maar het kan dat een schilderij net effe twee centimeter hoger of lager aan de wand komt, dat luisert nauw."

En dan heeft hij in de RAI straks ook nog een 'stand in stand'. "Ander tapijt, andere kleur wanden. Daar komen kunstenaars te hangen die ik vertegenwoordig als galeriehouder: Emo Verkerk, Rob Birza. De werken aan de buitenkant komen uit mijn kunsthandel. Maar het zijn bij mij geen heel gescheiden werelden. De hedendaagse kunstenaars met wie ik werk, verhouden zich allemaal op een bepaalde manier tot de kunstgeschiedenis."

In Willem Baars Projects, de ruimte op de Hoogte Kadijk waar zijn galerie en kunsthandel zijn gevestigd, gidst de naamgever het bezoek langs het werk dat hij op de PAN zal tonen. De werken uit zijn kunsthandel zijn volgens hem zonder uitzondering van museale kwaliteit. Trots is hij op het beeld *Dubbeltvorm 1* uit 1957 van Carel Visser. "Dat is altijd in de Verenigde Staten geweest, ik heb het teruggehaald." Een kleinere versie van het beeld bracht onlangs bij Christie's Amsterdam ruim 300.000 euro op.

"En zo proberen we het niveau van de PAN wat op te krikken," zegt Baars als hij na de rondleiding plaatsneemt aan tafel. "Dat is hard nodig," zegt hij er nog iets nadrukkelijker bij. "Laat dit het begin zijn."

Strengere selectie

Dat Willem Baars meedoet aan de PAN is opvallend, want de galeriehouder en kunstenaar die daarnaast ook publicist is, heeft zijn kritiek op de beurs nooit onder stoelen of banken gestoken. Hij heeft nog steeds veel aan te merken op de PAN, maar hij heeft goede hoop dat er iets gaat veranderen. "Er waait een frisse wind. Die nieuwe directeur, Mark Grol, is heel doortastend."

Heel lang geleden – "Ik had nog haar" – stond Baars ook eens op de PAN. "Maar ik was toen ziek en ben er slechts een paar dagen geweest. Dat was genoeg ook. Ik vond het

er vreselijk. Om wat er hing, maar ook om wat daar op afkwam. Er liepen allemaal van die rode broeken uit het Gooi rond. Kwamen ze aan mij vragen: 'Heeft u die schilderijen allemaal zelf gemaakt?' Dat niveau."

Als keurmeester was hij wel lang verbonden aan de PAN. "Maar daar heb ik uiteindelijk ook voor bedankt. Ik keurde negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse kunst. Op dat gebied had de PAN alleen derderangs Haagse Schoolschilderijtjes te bieden, van die zompige polderlandschapjes, niet om aan te gluren. Dat werk bracht toen nog wel veel op. Nu kun je het voor de houtprijs per kilo terugkopen, die hele markt is ingestort."

In de internationale kunsthandel draait het tegenwoordig vooral om moderne en hedendaagse kunst, doceert Baars. "Het gaat niet meer om Van Gogh of Renoir, maar om Banksy en andere hedendaagse kunstenaars. Bij de PAN voelen ze die omslag aan en willen ze andere galeries op de beurs. De Stigterjes, Gelinks of Welterszen zul je er nog niet zien. In de toekomst hopelijk wel. Nadat de PAN jaren aan mijn kop heeft gezeurd, heb ik nu toch ja gezegd. De PAN heeft nu het moment mee om een beurs van niveau te worden."

Dat moment heeft veel met corona te maken. "De kunst-

markt wordt regionaler. Voorheen vlogen verzamelaars naar beurzen in Miami of Hong Kong. Nu gaan ze veel meer kijken in een straal van 500 tot 600 kilometer. Waar kunnen we met de auto heen? Als de PAN strenger gaat selecteren in de galeries en kunsthandels waar ze mee werken, kunnen ze verzamelaars uit Duitsland, België en Noord-Frankrijk trekken."

Niet voor het geld

Zelf is hij de coronatijd goed doorgekomen. "Tijdens de eerste lockdown zat ik net als iedereen thuis. Ik deed schoolwerk met mijn zoon van elf, verder gebeurde er niets. Ik had nul omzet. Maar na de zomer van 2020 trok de kunsthandel enorm aan. Er is heel veel geld, en een van de plekken waar dat de laatste tijd heenstroomt, is de kunstwereld. De afgelopen twaalf maanden waren mijn beste jaar ooit. Als kunsthandelaar dan, hè. De galerie lag vrijwel stil. Een kunstenaar werkt een jaar aan een nieuwe collectie. Je kunt het niet maken een opening te organiseren waar maar een stuk of tien mensen welkom zijn. Die kunst is gemaakt om door veel meer mensen te worden gezien."

Hij vertelt het allemaal met een accent waarin de kenner Baars' geboorteplaats Leiden stevig hoort doorklinken.

Willem Baars: 'De kunstmarkt wordt regionaler. Verzamelaars kijken nu: waar kunnen we met de auto heen?'

'Het gaat niet meer om Van Gogh, maar om Banksy. De PAN voelt die omslag aan'

"Ik kom uit een keurig nest, pa was hoogleraar aan de theologische faculteit, maar we spraken niet accentloos." Thuis zette hij ook zijn eerste stappen in de kunsthandel. "Toen ik nog op de havo zat, bezocht ik al elk weekend veilingen. Van een een erfenisje kocht ik rond mijn zestiende mijn eerste schilderijen: werk van de Leidse School, een aftakkinkje van de Haagse School. Daar werd in gehandeld, ontdekte ik, en daar ging ik aan meedoen. Ik liet mijn pa een advertentie zetten in *De Telegraaf*. De mensen die daar op afkwamen, wisten niet wat ze meemaakten als ze vervolgens mee naar boven werden genomen naar mijn jongenskamer. Maar ik verkocht wel."

Maakt het Willem Baars eigenlijk uit aan wie hij als kunsthandelaar verkoopt? "Dat maakt alles uit. Als iemands eerste vraag is of een bepaald kunstwerk een goed beleggingsobject is, verkoop ik het hem zeker niet. Geld is voor mij geen drijfveer. Ik kan voor een klant beargumenteren waarom een werk belangrijk is en waarom het kost wat het kost, maar ik wil vooral dat iemand die iets bij me koopt denkt: dit heb ik altijd al willen hebben. Daarin zit voor mij het plezier in dit werk."

Stand 30: Willem Baars Projects

Het mooiste van PAN 2021

Smaken en voorkeuren verschillen: vier Paroolredacteuren kiezen hun persoonlijke favoriet uit het aanbod op de beurs.

Jan Pieter Ekker
In a Box

Bij haar 150-jarig bestaan heeft de Rijksakademie een prachtige kunstenaarseditie laten maken, met zéér diverse werken: *In a Box – a Rijksakademie Exhibition Made by Artists for Artists*. Er zitten printwerken, textiel, keramiek, schilderijen, video's en animaties in, van kunstenaars uit alle hoeken van de wereld. Goedkoop is anders (11.000 euro), maar de opbrengst gaat naar een goed doel: die belandt in het kunstenaarsfonds, dat ervoor moet zorgen dat toekomstige generaties kunstenaars ook over een passend werkbudget kunnen beschikken.

Stand 60: Rijksakademie

Rinke Lutkeveld
Tsuji Kakô

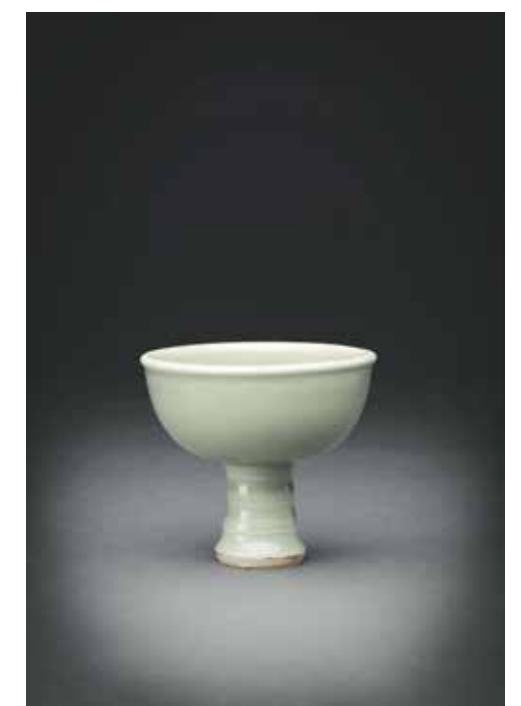
Net als veel van zijn latere werk heeft *Morning Clouds with Crows* het streven naar eenvoud dat Tsuji Kakô zich eigen maakte tijdens de zentraining die hij op 29-jarige leeftijd begon. De in 1870 in Kyoto geboren Kakô werd opgeleid in de Maruyama- en Shijōschilderschoolen, waar westers georiënteerde realistische weergaves werden gecombineerd met Japanse schildertechnieken. Na het overlijden van de meesters in deze tradities ontwikkelde hij zich tot een van de leidende figuren van de nieuwe generatie. Door zijn individualistische, onconventionele en compromisloze houding verwierf Kakô echter nooit dezelfde status in Japanse kunstkringen als enkele van zijn tijdgenoten.

Stand 94: Oranda Jin

Edo Dijksterhuis
3 buizen 'Hartog' hanglamp

Dokter Hartog uit Maarsse had een vooruitstrevende smaak. In 1992 gaf hij Gerrit Rietveld opdracht deze lamp te ontwerpen, die ook bekendstaat als Tecta, L40 of driebuizenlamp. Hij ademt een en al De Stijl: ruimtelijk, helder en ook na honderd jaar nog fris. Replica's zijn tegenwoordig voor minder dan 1000 euro te koop, maar dit exemplaar is gemaakt in het atelier van Gerard van de Groenekan, Rietvelds vaste meubelmaker. Het brandmerk op de plafondplaat vormt het bewijs.

Stand 5: galerie Van den Bruinhorst

Kees Keijer
Longquan celadon stamschaaltje

Dit Chinese schaalje uit de vroege Mingdynastie (veertiende-veertiende eeuw) is perfect in zijn eenvoud. De voet doet aan bamboe denken, verder is het niet gedecoreerd. Het komt uit Longquan in Zhejiang, in het oosten van China. Het glazuur is typisch voor die streek en het maakproces werd van generatie op generatie overgeleverd. Het monochrome schaalje was niet voor dagelijks gebruik – gewone wijnpokjes waren wat kleiner – maar was bedoeld voor voorouders of goden, die tijdens verjaardagen of feestdagen geëerd werden.

Stand 131: Paul Ruitenbeek Chinese Art

6 Ieder tijdperk zijn eigen manie

Sieraadkunst is veel meer dan modieuze decoratie om rijkdom mee te etaleren. Het werk van grote ontwerpers uit verleden en heden is nauw verwant met autonome kunst, en vaak razend actueel.

Edo Dijksterhuis

Oude juwelen geïnspireerd op symbolen en het kleurenpalet van Egypte. Links: hanger van Léon Gautrait. Rechts: cocktailring van Boivin met saffier en diamant.

Collier met twee cicaden van Märta Mattsson.

Moole stad, met plattegronden als inspiratie, van Annelies Planteijdt.

'Draagbare sculptuur' *Zwei grosse Vögel* van Dorothea Prühl.

Halssieraad beïnvloed door sociale media van Ute Eitzenhöfer.

FOTO'S MICHEL HEFFELS

Napoleons expeditie naar Egypte was in militair opzicht een ramp. Terwijl hij terug naar Parijs vluchtte, gaven zijn troepen zich in 1801 over aan de Britten. Maar de culturele echo van deze onderneming klonk nog een volle eeuw door. De verhalen over sfinxen, piramides en een mysterieus schrift die naar Europa doorsijpelden, zorgden voor een regelrechte Egyptemanie die zijn weerslag vond in mode, architectuur en beeldende kunst.

Ook ontwerpers van juwelen bleken niet immuun voor de exotische invloeden, blijkt uit twee topstukken die het Belgische Epoque Fine Jewels op de PAN presenteert.

Eén met het dierenrijk

Het eerste is een hanger gemaakt door Louis Wiëse. Bij dit stuk uit 1890 bleef de beroemde Parijse goudsmid dicht bij zijn inspiratiebron. Nekhbt, waarschijnlijk de oudste godin uit de Egyptische mythologie, wordt een profiel getoond, met een zogenoemde gierkap op het hoofd. Daaronder zijn lotusbloemen, een tempelpoort met aan weerszijden sfinxen, en een scarabee te zien. Wiëse gebruikte een uitgesproken kleurenpalet, net als de oude Egyptenaren: fel rood, stevig blauw en hard groen.

Het tweede stuk, gemaakt door Léon Gautrait, heeft een soortgelijk onderwerp. Hoewel het slechts tien jaar jonger is dan dat van Wiëse, oogt het totaal anders. De golvende haren van de godin wier lichaam oplost in een sierlijke krul, de gekromde vleugels en de zachte tinten: deze hanger ademt een en al art nouveau. Imitatie en eerbetoon aan de antieke beschaving heeft plaats-

gemaakt voor een romantische blik op de natuur.

Ruim 120 jaar later laat Dorothea Prühl zich inspireren door diezelfde natuur. Bij haar levert dat echter geen gestileerd edelmetaal op, maar uit hout gesneden vogels, die rusten op de jukbeenderen van de drager. Zo kun je je even één voelen met het dierenrijk – niet als god die erboven staat, maar als zorgzame rentmeester.

Online scheldkannonades

Prühls *Zwei grosse Vögel* wordt op de PAN gepresenteerd door Galerie Marzee, 's werelds grootste onafhankelijke galerie voor hedendaagse sieraadkunst. Naast de 'draagbare sculpturen' van Prühl is in de stand ook een voorbeeld te zien van de 'ruimtelijke tekeningen' waar Annelies Planteijdt om bekendstaat. *Moole Stad* is opgebouwd uit schakels van platgewalst goud waarin plattegronden zijn verwerkt.

De rest van het Marzee-aanbod bevindt zich tussen deze twee polen. Zo oogt het halssieraad van Graziano Visintin als een serie stippen verbonden door lijnen. *Drawing by numbers* maar dan in heel flexibele vorm. *Discourse 05* van Ute Eitzenhöfer neigt weer meer naar beeldhouwkunst op lichamelijke maat.

Eitzenhöfers halssieraad is onderdeel van een serie die de Duitse kunstenaar maakte over sociale media en de impact die anonieme online scheldkannonades kunnen hebben op het doelwit. Net als de reaguurders en trollen verbergen de gebruikte agaat, amethyst en onyx zich hier achter een ietwat dof ogend schotje van geoxideerd zilver. Zo heeft ieder tijdperk zijn eigen manie en makers die zich erdoor laten inspireren.

Stand 36: Epoque Fine Jewels
Stand 84: Galerie Marzee
Stand 28: AWC (Amsterdam Watch Company)

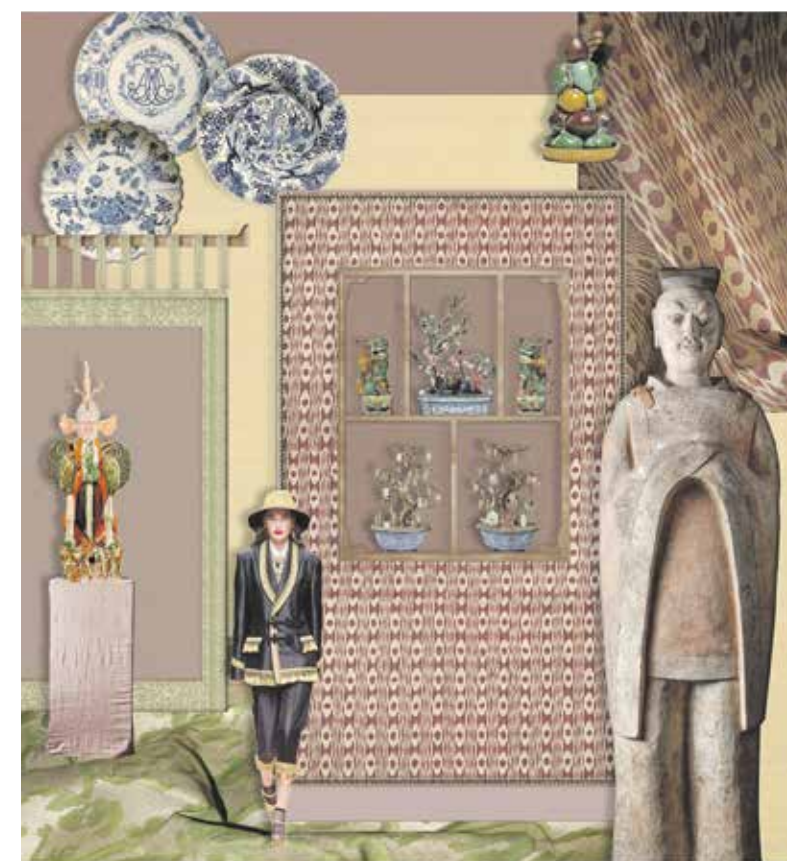
Horloges met een verhaal

De Amsterdam Watch Company presenteert dit jaar twee Patek Philippehorloges met een bijzondere verhaal. Allereerst de Ref. 3940 uit 1985, het eerste model met een zogeheten 'perpetual calendar', een kalender die zelf bijhoudt of de maand 31 dagen of minder telt. De bijgeleverde oorspronkelijke doos zorgt ervoor dat het uurwerk altijd is opgedraaid. Ouder en zeldzamer is de Ref. 1579 uit 1943. Van dit model zijn er slechts een paar honderd geproduceerd.

Een andere grote naam in horlogeland is Omega, onder meer bekend als favoriet klokje van geheim agent 007. De Omega Gilbert Albert Ref. 7148 zou niet misstaan aan de pols van een Bondgirl. Hij ziet eruit als elegante armband, maar onder een subtiel klepje zit een wijzerplaat die de drager discreet de tijd laat checken.

Horloge Gilbert Albert van Omega met verstopte wijzerplaat. Rechts: het eerste model van Patek Philippe met 'perpetual calendar', uit 1985.

Moodboard van de PAN-stand: een hedendaags interieur met oosterse kunst. Onder: antieke dekselbepers.

Modern wonen met oriëntaals antiek

Om antiek en oude kunst te ontdoen van het ouderwetse stijlkamerimago, liet Vandervan Oriental Art haar PAN-stand inrichten door interieurontwerper Reineke Antvelink.

Edo Dijksterhuis

Ze kan zich behoorlijk ergeren aan de reclames van goedkope meubelfabrikanten. Nynke van der Ven van Vandervan Oriental Art: "Drie keer in vijf jaar een nieuw interieur – omdat je toe bent aan iets nieuws? Dat is toch het tegendeel van duurzaam? Als je geld hebt, besteed het dan aan een mooi antiek stuk. En een tijdje later koop je weer iets, waardoor je weer anders gaat kijken naar die eerste aankoop." Probleem is echter dat de veertigers en vijftigers van nu zijn opgegroeid in wat Van der Ven 'witte tegelinterieurs' noemt, waarin alles nieuw is en antiek geldt als iets stoffigs. Om de verbeelding van potentiële klanten een beetje op weg te helpen, ging de internationaal vermaarde specialist in oriëntaals antiek en oude kunst drie jaar geleden samenwerken aan met interieurontwerper Reineke Antvelink van RA Studio.

Jonger publiek

"Met haar frisse blik schudde Reineke onze academische kijk een beetje op," aldus Van der Ven. "In onze galerie in

Den Bosch richtte ze een kamer in als de ideale woonruimte, het tegendeel van een kille showroom." Het experiment beviel zo goed dat Antvelink gevraagd werd de stand voor de PAN te ontwerpen. "Ik heb mijn hele leven al affiniteit met oosterse kunst: kleurrijk maar ook harmonieus," vertelt de ontwerper. "Dat zoek ik ook in mijn ontwerpen: een balans in exuberantie." De PAN-stand oogt als een luxe woonkamer, compleet met fijne hangbank en huiselijke plant. "Normaal staan oude keramieken beelden of porselein uitgelicht tegen een zwarte achtergrond, maar dat werkt drempelverhogend", vindt Antvelink. "Wij laten zien dat je met deze kunst ook gewoon kunt leven."

De wanden van de stand zijn uitgevoerd in fris gekleurde zijde: weg van de traditioneel bezadigde tinten en dichterbij de belevingswereld van een jonger publiek. De link met de oude kunst wordt gelegd door het gebruik van handgemaakte Fortunistoffen uit Venetië, de stad met een eeuwenlange handelsrelatie met het Verre Oosten. Kunst en antiek worden door deze

gestylede inbedding niet plots ook decoratief, benadrukt Van der Ven.

Herkenning

"Het blijft gewoon de kwaliteit die mensen van ons gewend zijn. Maar de traditionele klant die van elk model alle variaties wil hebben, wordt steeds zeldzamer. Mensen kopen nu vaker één ding dat ze gaaf vinden en combineren dat met de rest van hun leefomgeving. Zo hebben we een witmarmeren torso van een zesde-eeuwse boeddha die goed samengaat met moderne kunst. En blauwwitte dekselbepers uit de laat-zeventiende eeuw: die passen in elk interieur."

Het gaat Van der Ven en Antvelink erom mensen anders naar oude oriëntaalse kunst te laten kijken. "Ik wil dat mensen zich in onze stand kunnen herkennen," stelt Van der Ven. "Thuis combineer ik ook Chinees porselein met een Japans kamerscherm en een modernistisch schilderij. Daar worden de afzonderlijke stukken juist beter van. Kwaliteit laat zich nooit verloochenen."

Stand 140: Vandervan Oriental Art

Verlangen naar een verloren tijd, land en leven

Bildhalle Amsterdam toont de lyrische, zeer persoonlijke fotografie van Ilona Langbroek, die in 2019 cum laude afstudeerde.

Jan Pieter Ekker

Ilona Langbroek: "Mijn beelden, die de band tussen mens, geest en natuur vastleggen, creëer ik voornamelijk op basis van verhalen en herinneringen. Ik verbeeld een verlangen naar een tijd, een land en een leven die er niet meer zijn. Van een generatie die gedwongen werd het voormalige Nederlands-Indië te verlaten, en een leven dat zo diepgevoerd is in hun genen. Een generatie die voor het leven is getekend, maar vastbesloten is de pijn niet door te geven, waardoor er een stilzwijgen heerst in de Indische gemeenschap. Met mijn fotografie wil ik de schoonheid en kwetsbaarheid tonen die hieruit is ontstaan."

Fotograaf Ilona Langbroek (1970) is de kleindochter van een Chinees-Indonesische vrouw en een Nederlandse KNIL-soldaat, die elkaar voor de oorlog ontmoetten in Nederlands-Indië. In 2019 studeerde ze cum laude af aan de

Fotoacademie Amsterdam met *Silent Loss*, een zeer persoonlijke serie gebaseerd op haar familiegeschiedenis.

Rode draad

Haar werk is enerzijds beïnvloed door de Indische verteltraditie over magie en animisme, anderzijds door de wreedheid van de bezetting door de Japanners in Indonesië. De Nederlands-Indische schrijfster Maria Dermoût is eveneens een grote inspiratiebron. "Haar poëtische verteltrant over animisme en verlies, waarbij de onvergetelijke schoonheid en de wreedheid, de betovering en de dreiging, de geheimzinnige machten en de magie, en het goed en het kwaad van de Indische archipel beschreven worden, wakker bij mij het creëren van beelden aan. De dood en het verlies van de verhalen van Maria Dermoût zijn ook een rode draad in het verleden van mijn grootouders."

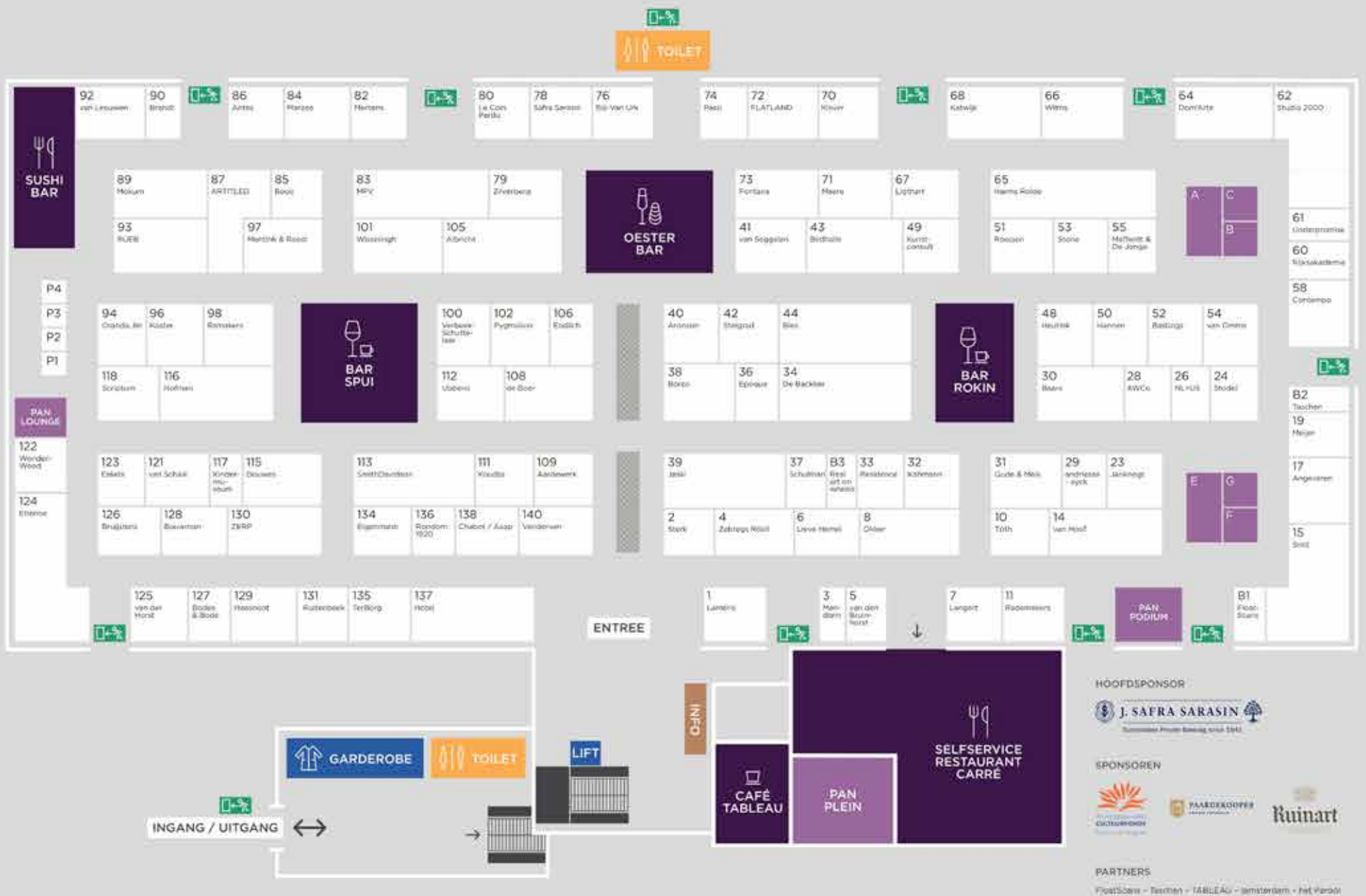

Langbroeks intuïtieve, lyrische foto's zijn gepubliceerd in tal van nationale en internationale (fotografie) tijdschriften, waaronder *PF Magazine*, *Moesson*, *Shutr* en *Medium Format*. Bildhalle Amsterdam organiseerde dit najaar haar eerste solo-expositie, *Terra incognita*, en toont haar werk op kunstbeurzen, zoals Unseen, Photo London, Photo Basel en PAN Amsterdam.

Stand 43: Bildhalle

Ranunculus in White Vase (2021) en *Longing for Insulinde #3*, uit de serie *Silent Loss* (2021).

HOOFDSPONSOR
J. SAFRA SARASIN
 Gemeente Provincie Belegging 1900-1940

SPONSOREN
 PAARDEKOPPER
 Ruinart

PARTNERS
 FloatScans - Taschen - TABLEAU - Amsterdam - Het Perdoel

**Amsterdam RAI,
Hal 8, Europaplein 24**

Openingstijden 14 t/m 21 november

Zaterdag 13/11	opening (op uitnodiging)
Zondag 14/11	11.00 - 19.00 uur
Maandag 15/11	11.00 - 20.00 uur
Dinsdag 16/11	11.00 - 20.00 uur
Woensdag 17/11	11.00 - 20.00 uur
Donderdag 18/11	11.00 - 18.00 uur
	18.00 - 21.00 uur – Art Evening: <i>The Young Collector</i> (op uitnodiging)
Vrijdag 19/11	11.00 - 18.00 uur
	18.00 - 21.00 uur – Art Evening: <i>A Contemporary View</i> (op uitnodiging)
Zaterdag 20/11	11.00 - 19.00 uur
Zondag 21/11	11.00 - 18.00 uur

Kaartverkoop

Tickets: €21,50
 Op vertoon van deze bijlage: €15
 Kinderen tot 12 jaar: gratis toegang

Art Handling Tour

Met de Koninklijke Vereniging Handelaren Oude Kunst (KVHOK) heeft PAN een speciale tour ontwikkeld. Een jonge kunsthistoricus neemt u mee naar een aantal handelaren die zijn aangesloten bij de KVHOK voor een ervaring met kunstwerken uit diverse disciplines.
 €9,50 (exclusief toegangsbewijs)

Highlights Tour

Ervaren rondleiders voeren u langs zeven highlights binnen verschillende disciplines. Een vogelvlucht door wat deze eclecticische beurs te bieden heeft.
 €9,50 (exclusief toegangsbewijs)

Covid-19

PAN Amsterdam volgt de meest recente maatregelen van het RIVM.
 Bij binnenkomst in de RAI dient een geldig coronatoegangsbewijs getoond te worden, waaruit vaccinatie, herstel of een negatieve testuitslag – niet ouder dan 24 uur – blijkt, alsmede een geldig identiteitsbewijs. Op coronacheck.nl is informatie te vinden over het downloaden van de app, of het printen van een alternatief op papier.
 Op de beursvloer is gezorgd voor extra brede gangpaden, om afstand houden mogelijk te maken. De beursshal wordt zeer goed geventileerd en op meerdere plaatsen is desinfecterende handgel beschikbaar.
 Op loopafstand van de RAI bevindt zich een testlocatie voor Testen voor Toegang, zodat bezoekers zonder vaccinatie-, test- of herstelbewijs zich voorafgaand aan hun bezoek kunnen laten testen. Een afspraak kunt u maken op testenvoortgang.org.

Wie staat waar?

Deelnemers

1 Frides Laméris Kunst- en Antiekhandel	66 Galerie Wilms	129 Mark Haasnoot Fine Arts
2 Marjan Sterk Fine Art Jewellery	67 Arnold Ligthart Kunsthandel & Bemiddeling	130 Zerp Galerie
3 Mandarin Mansion	68 Galerie Roger Katwijk	131 Paul Ruitenbeek Chinese Art
4 Zebregs&Röell Fine Art and Antiques	70 Hein A.M. Klaver Kunsthandel	134 Eigenmann Juwelen
5 Galerie Van den Bruinhorst	71 Francis Maere Fine Arts Gallery	135 Galerie Richard ter Borg
6 Galerie Lieve Hemel	72 Flatland Gallery	136 Rondom 1920
7 LangArt	73 Galerie Fontana	137 Hotei Japanese Prints
8 Tom Okker Art	74 Passi Galerie	138 Chabot Fine Art / ASAP Gallery
10 Tóth-Ikonen	76 Bijl-van Urk B.V.	140 Vanderven Oriental Art
11 Rademakers Gallery	78 Banque J. Safra Sarasin (Luxembourg) SA	
14 Jan van Hoof Galerie	79 Kunsthandel Mieke Zilverberg	
15 Mark Smit Kunsthandel	80 Le Coin Perdu	
17 Angevaren Antiquairs	82 Galerie Martin Mertens	
19 Kunsthandel Meijer	83 MPV Gallery	
23 Janknegt Gallery	84 Galerie Marzee	
24 Kunsthandel Inez Stodel	85 Dr. Lennart Booij, Fine Arts – Rare Items	
26 NL=US Art	86 Antes Art 1900	
28 AWC0 (Amsterdam Watch Company) B.V.	87 ARTITLEDcontemporary	
29 Andriess Eyck Galerie	89 Galerie Mokum	
30 Willem Baars Projects	90 Rutger Brandt Gallery	
31 Gude & Meis Antieke Klokken	92 Galerie Wouter van Leeuwen	
32 Kahmann Gallery	93 Rueb Modern and Contemporary Art	
33 Residence Magazine	94 Oranda Jin	
34 De Backker Medieval Art	96 Koster Fine Art Gallery	
36 Epoque Fine Jewels	97 Mentink & Roest	
37 Schulman b.v.	98 Galerie Ramakers	
38 BorzoGallery	100 Verbeek-Schuttelaar Antiquair Juwelier	
39 Jaski Gallery	101 E.J. van Wisselingh & Co	
40 Aronson Antiquairs	102 Kunsthandel Pygmalion	
41 Hidde van Seggelen	105 Kunstgalerij Albricht	
42 Lawrence Steigrad Fine Arts	106 Endlich Antiquairs	
43 Bildhalle	108 Kunsthandel P. de Boer	
44 Kunsthandel A.H. Bies	109 A. Aardewerk Antiquair Juwelier	
48 Heutink Ikonen	111 Galerie Rob Koudijs	
49 Kunstconsult – 20th century art objects	112 Ubbens Art	
50 Huub Hannen Galerie	113 SmithDavidson Gallery	
51 Jacob J. Roosjen SRI®	115 Douwes Fine Art BV	
52 Bastings Antiquairs	116 Galerie Helga Hofman	
53 Stone gallery	118 Scriptum Art Books	
54 Dolf D. van Omme, 19th-21st Century European Fine Arts	121 Drs. J.C. van Schaik	
55 Inter-Antiquariaat Mefferdt & De Jonge	122 WanderWood	
58 Contempo Galerie	123 Sabine Eekels, Artist - Goldsmith	
62 Kunsthandel Studio 2000	124 Etienne Gallery	
64 Galerie Dom'Arte	125 Per van der Horst Gallery	
65 Collectie Harms Rolde	126 Bruijstens Modern Art	
	127 Bodes & Bode juweliers	
	128 Kunsthandel Ivo Bouwman	

Colofon

Samenstelling Jan Pieter Ekker
Eindredactie Darya Sutikno
Beeldredactie Rinke Lutkeveld
Vormgeving Mirjam Verheul